

»REVERIE« IN SANJANJE V SUPERVIZIJI KOT INTERSUBJEKTIVNEM PROCESU IN IZKUŠNJI

Stanislav Matačić, Zagreb, trening psihoanalitik in supervizor, član Hrvaškega psihoanalitičnega društva

Igor Okorn, Ljubljana, psihoanalitik, član Hrvaškega psihoanalitičnega društva in učni terapevt in supervizor in član Slovenskega društva za psihoanalitično psihoterapijo

*»Nočne šetnje zimskim gradom,
nepomično vrijeme,
ostaju nedovršene,
naše vječne teme... «
(Amigo, Arsen Dedić, 2004)*

*Večerni zimski sprehodi po mestu,
nepomičen čas,
ostajajo nedokončane,
najine večne teme...
(prevod I.O.)*

POVZETEK:

Izkušnja supervizije je temeljna sestavina procesa izobraževanja za psihoanalitika. V duhu teorije intersubjektivnosti, ki jo pojmuje kot temeljno paradigmo psihoanalize 21. stoletja, in navdahnjena s člankom »O psihoanalitični superviziji« (2005) T. Ogdena, sva poskušala prikazati obojestransko izkušnjo supervizijskega procesa – supervizorja in psihoanalitika. Poudarek je na superviziji kot skupni kreativni igri v supervizijskem polju (vzporedni s psihoanalitičnim procesom), katere glavni cilj je, da supervizor pomaga psihoanalitiku »odsanjati pacienta v obstoj«, kolikor tega psihoanalitik še vedno ne zmore sam. V supervizijskem procesu je potrebno nenehno upoštevati različne dimenzije in vse pomembne vidike, ki so potrebni za dobro supervizijo, v tem članku pa je poudarek na »reverie (sl. *sanjarjenje*)« in »sanjanju« v intersubjektivnem odnosu supervizorja in psihoanalitika. Pri tem sta pomembni vloga in uporaba metafore. Sanjanje je osnovna oblika mišljenja, ki odpira »kraljevsko pot v nezavedno«, medsebojno »sanjarjenje in sanjanje« supervizorja in psihoanalitika v okviru (*ang. setting*) supervizijskega procesa pa pomaga psihoanalitiku na poti izgradnje njegove profesionalne identitete, njegovega »lastnega glasu«, kar slednjič prispeva k najbolj pomembnemu cilju in izidu: pomagati pacientu, da s pomočjo psihoanalitičnega procesa in izkušnje oblikuje pristno sebstvo in premaga psihično trpljenje, ki ga je pripeljalo v terapijo. Odnos supervizorja in psihoanalitika je v bistvu odnos dveh odraslih oseb, v katerem ima ena več izkušenj v psihoanalitičnem procesu od druge, a to nikakor ne predpostavlja pokroviteljskega odnosa tistega, »ki ve«, napram tistemu, »ki ne ve«.

ABSTRACT

The experience of supervision is one of the most important parts of an analyst's training process. In the spirit of the theory of intersubjectivity, which is considered a paradigm of psychoanalysis in the 21. century, and inspired by the

paper On Psychoanalytic Supervision 240 (2009) by Thomas H. Ogden, the following paper tries to show the experience of the process of supervision from both sides, the supervisor's and analyst's. The emphasis is on supervision as a joint creative play in the supervision field (compared to the creative analytic process), where the main aim is for the supervisor to help the analyst to "dream the patient into the existence", to the level that the analyst still unable to reach himself/herself. In spite of the fact that we always have to keep in mind all the aspects and dimensions that are necessary for good enough supervision, in this paper the focus is on a "reverie" and "dream- ing" in the intersubjective relationship between supervisor and analyst. The role and use of the metaphor are of vital importance to the process. Dreaming is a basic form of thinking through which the "royal path into the unconscious" is opened, while conjoint "dreaming" of the supervisor and analyst in the setting of the supervision process formatively helps the analysts on their path to creating their own professional identity, their "own voice" of the psychoanalyst and in the end, with the most important goal and result: to help the patient (by enabling the psychoanalytic process and experience to take place) to create their authentic Self and to overcome the suffering that brought him or her into therapy. The relationship of the supervisor and the analyst is essentially a relation between the two adults, whereby one of them has much more experience in psychoanalytic processes than the other, but which should not become a patronizing relationship between the one "who knows" and the other "who doesn't know".

KLJUČNE BESEDE: supervizija, intersubjektivnost, reverie, metafora, sanjanje.

KEYWORDS: supervision, intersubjectivity, metaphor, reverie, dreaming.

UVOD

Podobno, kot je osebna psihoanaliza edinstvena in neponovljiva izkušnja za vse paciente, je to tudi supervizija za psihoanalitične kandidate.¹ Mnogi psihoanalitiki menijo, da je v procesu izobraževanju supervizija pomembnejša za formiranje psihoanalitika kot osebna psihoanaliza. Kakor ima psihoanalitični odnos in proces svoje zakonitosti in faze (začetno, srednjo in zaključno), tako to velja tudi za supervizijski proces. Tukaj se ne bova ukvarjala s teorijo supervizije in s podrobnostmi posameznih faz. Najin cilj je prikazati supervizijo kot »edinstveno intersubjektivno izkušnjo« dveh odraslih oseb, ki sta se srečali v skupnem procesu v različnih fazah učenja in odkrivanja psihoanalize, in s ciljem, da v kar največji mogoči meri pomagata pacientu, ki je istočasno vključen in izključen iz njunega odnosa.

Teorija intersubjektivnosti je prišla v psihoanalizo iz drugih področij in sicer v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in je privedla do redefinicije psihoanalitičnega odnosa in procesa. Thomas H. Ogden je eden najvažnejših psihoanalitičnih avtorjev in udeležencev psihoanalitične evolucije od »psihologije ene osebe« (Freudova strukturna teorija in ideja o nevtralnosti analitika kot »praznega zaslona«) do psihoanalize kot »psihologije dveh osebnosti v odnosu«, ali kot bi dejal Ogden – dveh subjektov. Njegov članek »O

psihoanalitični superviziji« (1) nama je bil navdih in vodič pri pisanju teh zabeležk o skupni supervizijski izkušnji in o vlogah supervizorja in analitika.

Zaradi lažjega razumevanja bova na kratko pojasnila nekatere psihoanalitične pojme in koncepte, ki so uporabljeni v tem članku.

Pojem »reverie« (sl. *sanjarjenje*) je v psihoanalitično teorijo in klinično prakso uvedel W. R. Bion. Bion je bil psihoanalitik, ki je imel izkušnje z delom s psihotičnimi pacienti in je razvil lastno teorijo mišljenja (o kateri v tem članku ne bova govorila). Koncept in fenomen reverie povezuje s kapaciteto oziroma sposobnostjo prenašanja frustracije, s potrebo po ljubezni in s procesi razumevanja oziroma učenja. Reverie se povezuje tudi s spreminjanjem materialnega v nematerialno. Bion obravnava odnos mame in otroka in se sprašuje, kaj mati doseže z ljubeznijo, ki jo čuti do otroka? Njegova ideja je, da je njena ljubezen izražena na način reverie (funkcije) oziroma z njeno pomočjo, če odmislimo fizični prenos komunikacije. Tako se ustvarja otrokova kapaciteta za razmišljanje, za kar pa je nujen odnos (med mamo in otrokom) (Sandler) (10).

V našem primeru se reverie nanaša na odnose med pacientom in analitikom in na odnos med analitikom in supervizorjem. Reverie ni ljubezen, temveč način na katerega se ljubezen izrazi (Sandler) (10). Bion pravi: »Reverie je stanje uma (ang. mind), ki je odprt za sprejemanje vseh »objektov« s strani objekta ljubezni, s tem pa omogoča sposobnost doživljanja vseh otrokovih projektivnih identifikacij, ne gleda na to, ali jih otrok občuti kot dobre ali slabe.« ((Sandler) (10), po Bionu, 1962).

Koncept »dreaming«, t. j. *sanjanje*, ki ga od Biona prevzame Ogden, pomeni nezavedno psihološko delo oziroma aktivnost, ki jo oseba opravlja preko doživljanja čustvene izkušnje v budnem stanju in med spanjem (Ogden) (2). Za potrebe prispevka uporablja koncept »dreaming« oz. *sanjanja* (v skupnem intersubjektivnem prostoru) po Bionovi in Ogdenovi definiciji in je podrobneje razdelan v nadaljevanju teksta.

T. H. Ogden razvije v teku svojega kliničnega dela tudi pojem »*analitični tretji*«. »*Intersubjektivni tretji*«, subjekt psihoanalize, postaja v stalni dialektični nasprotnosti in napetosti med psihoanalitikom in pacientom, v odnosu med dvema ločenima osebama z lastno subjektivnostjo. Psihoanalitik in pacient prispevata k medsebojni nezavedni komunikaciji in konstrukciji »analitičnega tretjega« in to počneta asimetrično. K temu še posebej prispevata vlogi pacienta in psihoanalitika ter njun odnos, ki temelji na raziskovanju pacientovega nezavednega sveta notranjih objektov, to pa zato, ker je psihoanalitičen odnos namenjen temu, da bi pomagali pacientu doseči psihične spremembe, ki bi mu omogočile živeti kot bolj izpolnjena oseba. (Ogden) (2).

»*Supervizijski tretji*« se nanaša na definicijo pojma, ki ga uvede Ogden, t. j. »*analitični tretji*«, a upošteva odnos med psihoanalitikom in supervizorjem. Tako supervizor kot psihoanalitik prispevata k medsebojni nezavedni intersubjektivni konstrukciji *supervizijskega tretjega*, a je njun odnos usmerjen v raziskovanje odnosa in dogajanja v polju *analitičnega tretjega*, torej v odnos med

psihoanalitikom in pacientom in posledično v pripravo in vračanje »raziskanega materiala v polju *supervizijskega tretjega* nazaj v psihoanalitični proces in v polje *analitičnega tretjega*.

Ogden (1), na osnovi Biona in v duhu intersubjektivnosti, kjer prevzame pojem J. L. Borgesa (3) pravi, da sta psihoanalitični in supervizijski proces »usmerjeno sanjanje« (ang. guided dreaming) in da gre za množico čustvenih sil in izkušenj, ki se na podoben način prepletajo tako v psihoanalitičnem kot v supervizijskem odnosu.

Za razliko od kognitivne paradigme učenja, kjer učitelj poučuje učenca, kar je prevladovalo v teoriji psihoanalitične supervizije, je v luči intersubjektivizma govor o dojemanju supervizijskega procesa kot obojekstransko kreativnega in manj asimetričnega odnosa, kot je to v psihoanalizi. Supervizor bo kot oseba z več izkušnjami v psihoanalizi organiziral okvir (ang. setting) supervizije, v katerem bo pomagal psihoanalitiku »odsanjati« (ang. dreaming) pacienta. V psihoanalizi to počne t. i. freudovski par (ang. Freudian pair) (Bollas) (4) s kreiranjem *analitičnega tretjega* (Ogden) (5), v superviziji pa udeleženca skupaj kreirata oziroma »odsanjata« *supervizijskega tretjega* (ali »*analitičnega četrtega*«), ki je v medsebojnem odnosu z *analitičnim tretjim*.

Ogden na temeljih Freuda in Biona pojmuje *sanjanje* (ang. dreaming) in *sanjarjenje* (fr. reverie), kot osnovni obliki mišljenja, pri katerih se v veliko večjem obsegu izraža subjektovo nezavedno, hkrati pa se v intersubjektivnem in psihanalitičnem polju (5) kreira »nov subjekt«, oziroma se vršijo spremembe subjekta(ov) v psihoanalizi.

Sanje v času spanja so za Freuda in zgodnje psihoanalitike pomenile »kraljevsko pot v nezavedno«, kasneje pa so bile razumljene kot transfer pacienta do psihoanalitika. V novejši paradigmi psihoanalize pa gre za kontratransfer psihoanalitika, ki je potopljen v skupno *sanjarjenje* (fr. reverie) s pacientom v intersubjektivnem psihoanalitičnem polju. Da bi »našel« pacienta, se mora psihoanalitik »izgubiti v psihoanalitičnem procesu«, kakor pravi Bollas (7). Neizkušenemu kandidatu za psihoanalitika (v izobraževanju) je to težko in zato potrebuje supervizorja, ki mu bo pomagal razviti sposobnost za *sanjarjenje*.

NAJIN OKVIR IN IZKUŠNJA

Za razliko od supervizij v nekaterih drugih okoliščinah, bodisi v skupini ali individualno (npr. sodelavci na psihiatričnih oddelkih ali z začetniki v psihiatriji brez temeljite osebne izkušnje iz psihoanalitične terapije), je s psihoanalitičnim kandidatom, ki ima za seboj preko 300 ur osebne izkušnje v lastni analizi, vloga supervizorja v smislu podpore ali korekcije okvirja psihoanalize dosti manjša, tako v smislu postavljanja in vzdrževanja psihodinamskega okvira kot tudi v smislu reguliranja osnovnega pravila, plačevanja terapije, vloge tretje strani v procesu, ipd. Kandidat ima na podlagi svoje lastne izkušnje že ponotranjen (introjiciran) t. i. »notranji setting«. Tako gre tu bolj za medsebojno razumevanje »kdo je ta pacient«, ki ga s svojim kliničnim materialom prinaša psihoanalitik. Ta material že predstavlja *analitičnega tretjega* v smislu Ogdenovega razumevanja

tega pojma (5) in se v superviziji obeh subjektov v supervizijskem procesu transformira v medsebojnem *sanjarjenju*, v *supervizijskega tretjega (analitičnega četrtega)*, katerega psihoanalitik nato »prinese v sebi« nazaj v analizo s pacientom, in ki je, kot pravi Ogden, v stalnem dialektičnem odnosu z *analitičnim tretjim*.

Okvir supervizije zahteva dogovor, kakor tudi psihoanaliza zahteva okvir in dogovor.

»Psihoanalitik zaupa svojemu supervizorju vse svoje zelo osebne, nezavedne, zavestne in predzavestne vsebine o izkušnjah, intimnosti, osamljenosti, življenjskosti, mrtvosti itd. v psihoanalitičnem odnosu in o svojih razmišljanjih ter fantazijah v zvezi s pacientom«(1).

»Supervizijska izkušnja je proces, v katerem želi supervizor pomagati psihoanalitiku, da »odsanja« elemente svoje izkušnje s pacientom v psihoanalitičnem odnosu, ki jih psihoanalitik do tedaj ni mogel 'odsanjati'«(1).

»To izhaja iz tega, ker je psihoanalitikova sposobnost čustvene izkušnje v delu s pacientom omejena do mere, do katere je oviran proces doživljanja in razmišljanja pri delu s tem pacientom«(1).

Okvir supervizije je prav gotovo bolj svoboden od terapevtskega okvira. Stabilnost okolice (»okolje kot mama«, po Winnicottu (8)), je manj pomembno kot stabilnost okolja v psihoanalizi.

Ker živiva in delava v različnih mestih in državah, sva se včasih znašla v kavarnah od Trsta, Ljubljane, Zagreba in Sarajeva, a to vseeno ni motilo procesa. Skupaj sva kot supervizor in analitik spuščala tudi v zunanjo realnost, ne le v notranjo. Zaradi okoliščin sva se znašla na lokacijah bivše Avstroogrske, kakor da bi želela tudi v zunanjem prostoru skupaj »najti Freuda« in psihoanalizo.

Tako bi lahko metaforično razumeli supervizijski odnos kot očetovski odnos, tudi v primeru, kadar je supervizor ženska. Od paradigme »terapevta, ki kot mati skrbi za gnezdo«, do supervizorja/supervizorke kot »očeta, ki pelje otroka za roko na sprehod«.

Supervizor je primarno triangularni objekt, tisti tretji »vsiljivec« v diadi psihoanalitika in pacienta. Je »vrvohodec« med različnimi okvirji, kakor o tem pravi A. Stufkens (9). Prav tako se nerazrešeni transferji prenašajo iz terapije v supervizijo in jih supervizor lahko prepozna in usmeri psihoanalitika, da o njih govori v svoji terapiji, če pa je le-ta že zaključena, lahko supervizor to interpretira.

V dobi, ko moderna tehnologija nepovratno spreminja modele komunikacije, je privzeto mišljenje večine psihoanalitikov, da t. i. »remote supervision« ali supervizija na daljavo z uporabo ustreznih tehnoloških sredstev ni problematična, še več, še kako pripomore k organizaciji in vzdrževanju okvira supervizije. O vprašanju »remote analysis« ali popularno »skype analizah« pa se

še vedno močno lomijo kopja o tem, v kolikšni meri taka analiza izneveri in uničuje bistvo psihoanalize (»dve osebi – dve telesi in dva uma v eni sobi«, vprašanje diskretnosti itd.).

Najina izkušnja je bila zaradi dejstva, da živiva v različnih mestih in državah, organizirana na način supervizije na daljavo z uporabo različnih sredstev – prenosnega ali tabličnega računalnika, mobilnega telefona ...

Meniva, da je pomembno poudariti, da nama uporaba tehnologije ni niti najmanj zmanjšala možnosti skupnega *sanjarjenja* o pacientu, kar meniva, da je bistvo psihoanalitične supervizije.

Ko je govor o predstavljanju kliničnega materiala, se priporoča, da je supervizor tisti, ki se bo prilagodil potrebam psihoanalitika, vendar ima tudi supervizor lahko svoje preference. Kreacijo intersubjektivnega supervizijskega polja je najbolje prepustiti procesu oziroma lahko vsak par najde način in model skupnega dela. Ali bo analitik vnaprej pošiljal zapise srečanj supervizorju, ali jih bo supervizor prebral pred supervizijsko uro, ali bo psihoanalitik bral napisano seanso za supervizijo na supervizijski uri, ali bo supervizor samo poslušal, ali bo tudi sam spremljal napisano s prebiranjem teksta, ali bo psihoanalitik interpretiral seanso neposredno iz svojih beležk na supervizijskem srečanju itd., vse to je vprašanje dogovora in usklajenosti med obema udeležencema. Meniva da se cilj – skupno *sanjarjenje* o pacientu lahko najbolje doseže, če se oba udeleženca dobro počutita v postavljenem okviru.

V najinem primeru je šlo v glavnem za model supervizije na daljavo s pomočjo aplikacije Skype s svobodno predstavitvijo beležk iz seans, ki jih supervizor ni predhodno videl besedilni obliki, z izjemo uvodnih srečanj in začetnih predstavitev pacienta v nekaj prvih seansah. Psihoanalitik je imel željo delati beležke v teku analitične seanse, supervizor pa je preferiral supervizijo »a prima vista«, brez predhodne priprave.

Okvir supervizije je bolj svoboden tudi zaradi srečanj izven supervizijskih ur, ki predstavljajo del matrike supervizijskega odnosa in procesa. Včasih so tudi drobna darila supervizanta supervizorju, ali obratno, del doprinosa k superviziji s pomočjo »akcije«, nekaj, kar pripada izkušnji »supervizijskega tretjega« v smislu »interpretacije na način akcije« (Ogden) (11).

Vinjeta psihoanalitika – »Deda moj ...«

Zdi se, da sva bila tekom celotnega supervizijskega procesa tudi izven najin角度 srečanj v nekem stanju *sanjarjenja* in *sanjanja* v intersubjektivnem polju. Spomnim se supervizije v Zagrebu, ko sva po superviziji, ob kateri sva popila kavo, odšla do diskografske hiše, kjer mi je supervizor podaril CD »Matija svira Arsena« (*Matija igra Arsena*), na katerem džez pianist Matija Dedić igra skladbe svojega očeta Arsena Dedića. Na CD-ju se nahaja tudi pesem »Dida moj, ... bolestan je unuk tvoj« (*Deda moj, ... tvoj vnuk je bolan*). To je močna metafora, ki opisuje odnos supervizor, analitik in pacient, in intenzivna nezavedna slika pacientovega negativnega odnosnega sistema: dedek, pacientov oče in pacient

(bolnim vnukom). V vnukovem sporočilu v pesmi lahko začutimo toplino, ljubezen in spoštovanje, hkrati pa občutek varnosti in »nesmrtnosti« povezav. V pesmi Arsen ne govori o očetu, kakor da je neviden, a »obstaja«, ravno zaradi občutka povezanosti (intersubjektivnosti) med vnukom in dedkom. To govori o (nerealiziranem) intersubjektivnem polju med dedkom in njegovim sinom (očetom pacienta) in med očetom (pacienta) in vnukom (pacientom-sinom). Morda se lahko na ta način s pomočjo (nevidnega) očeta – analitika vidi in občuti prehod toplote, ljubezni, občutka varnosti in spoštovanja v intersubjektivnih poljih pacient-psihoanalitik in psihoanalitik-supervizor.

V medsebojnem »reverie« supervizije se je porodila tudi misel, da v pesmi »Deda moj ...« (in na CD-ju Matije Dedića) sin na avtentičen (džez) način interpretira očetov repertoar. Kakor mora tudi analitik »igrati« na svoj kreativni način, a mu zato lahko služi podlaga (supervizorja in njegovega lastnega terapevta) po kateri igra.

Morava poudariti, da se – niti ne tako slučajno, nekje v nezavednem polju intersubjektivnih odnosov – v metafori »Deda moj«, skrivajo tudi odnosi in vezi med supervizorjevim preteklim supervizorjem in med psihoanalitikom ter njegovim analitikom, (ki je supervizorjev pretekli supervizor).

»Morda je to le slučajnost in nimam prav ... A imeti prav ni enako kot govoriti iskreno in govoriti resnico. Imeti prav je funkcija »enega« sebstva, govoriti resnico pa je stvar odnosa (intersubjektivnosti) (12).

Druga za naju pomembna pesem, ki opisuje supervizijski odnos, pa je Arsenova pesem »Amigo« (»Na zlu putu« (*Na poti zla*), 2004)) kot prikaz odnosa med supervizorjem in psihoanalitikom. Lahko opomniva, da je veliki pesnik in pevec Arsen Dedić umrl v času najinega supervizijskega procesa.

ODNOS IN TRANSFER V SUPERVIZIJI

Vprašanje je: Čigava psihoanaliza je predmet supervizije in kdo je pravi »pacient, ki ga spremljava v superviziji«?

Odgovor je, da je pacient, ki je predstavljen v superviziji, pravzaprav fikcija, ki jo kreira psihoanalitik, kar pomeni, da supervizor in psihoanalitik prinašata v supervizijo in v življenje tisto, kar je resnica o psihoanalitikovi izkušnji, ki nastane na nivoju zavestnega, predzavestnega in nezavednega v psihoanalitičnem odnosu (1).

Meniva, da je za vzpostavitev intersubjektivnega »supervizijskega odnosa«, ki na začetku obsega tri osebe, pomembno, da psihoanalitik ne občuti strahu pred supervizorjem kot avtoriteto.

Tako imenovane supervizije v smislu »umri po moško« (ang. die hard), v katerih je supervizor strog in tudi grob napram psihoanalitiku in v njem stalno ali občasno vzbuja občutke, da nekaj dela narobe, bodisi pri individualni ali

skupinski superviziji, so avtoritarna preteklost in za njih ne bi smelo več biti prostora v izobraževanju za psihoanalitika.

Potem je to strah tistega, ki ne ve in je stalno za nekaj kriv v očeh avtoritete, tj. tistega, ki naj bi imel znanje. Supervizor in psihoanalitik sta v intersubjektivni paradigmi v odnosu starša in otroka, ki se skupaj igrata vsebine, ki jih v polje igre prinaša otrok. Onadva sta samo bolj in manj izkušen igralec v psihoanalitičnem (supervizijskem) polju. *Starš in otrok* sta samo metafori in supervizor nikdar ne sme pozabiti, da gre v supervizijskem procesu za odnos dveh odraslih oseb.

V kakšem medsebojnem odnosu sta torej *analitični tretji* in *supervizijski tretji* (*analitični četrti*)?

V vsakem primeru bi morala biti v dialektičnem medsebojnem odnosu, kar pomeni kontinuirano in izmenično delovanje enega na drugega. Psihoanalitik prinaša *supervizijskega tretjega* nazaj v analizo s pacientom, da bi s tem vplival na *analitičnega tretjega*. Psihoanalitik lahko to občuti v analizi s pacientom tako, da ima občutek, da pacient nezavedno ve, o čem je bilo govora v superviziji in se le to pojavi tudi v naslednjih seansah.

Supervizijski tretji vpliva na *analitičnega tretjega* v smislu reflektirajočega procesa (Searles, Ogden) (1). Klasična literatura o superviziji poudarja obstoj t. i. »paralelnega procesa« v katerem se transfer pacienta do psihoanalitika v določeni meri prenaša na odnos psihoanalitika do supervizorja, katerega bi ta moral prepoznati in ga včasih tudi interpretirati psihoanalitiku. Na primer, pacient začne z napadi na okvir psihoanalize s tem, da ne prihaja na seanse, ali z izmikanjem plačevanja srečanj, kar začne nezavedno početi tudi supervizand v superviziji. Obstajajo pa tudi dosti bolj tankočutni vidiki paralelnih procesov.

Ogden (1) je kritičen do koncepta paralelnih procesov v smislu, da (Ogden) ne poudarja samo enosmernega procesa in prenosa iz psihoanalitičnega v supervizijski proces, temveč predlaga pojem, ki ga prevzame od Searlesa, reflektirajoči proces, ki je v temelju dvosmeren oziroma se nezavedni in zavestni pojavi pretakajo iz enega v drugi proces in tako kontinuirano in dialektično vplivajo drug na drugega.

JEZIK KOMUNIKACIJE V SUPERVIZIJI

Jezik v superviziji bi moral biti v kar največji meri svoboden in spontan, s kar najmanj uporabe teoretičnih konceptov in tehničnih pojmov, razen kadar je to res neizogibno.

Loewald (13) pravi: »Lahko rečemo, da jezik povezuje človeška bitja in sebstvo s svetom objektov in da povezuje abstraktno misel s telesno konkretnostjo in močjo življenja«. Prav zato je v psihoanalitičnem procesu jezik, ki ga uporabljata pacient in psihoanalitik (dodava lahko še supervizor in psihoanalitik), izjemno pomemben. Jezik ni samo vsebina, ampak tudi forma in estetika psihoanalitičnega procesa.

Strinjava se s Antoninom Ferrom (14), ki pravi, da je psihoanaliza dosti več od interpretacije transferja in odporov, kakor je na primer v klasični psihoanalizi; psihoanaliza je tudi kreativna igra metafor v psihoanalitičnem polju, v prehodnem prostoru (Winnicott) (15).

Supervizija je to drugo še v večji meri, metafora pa je močno sredstvo izražanja nezavednega in njegovega prepoznavanja. Kot forma jezika je direktno povezana z zakonitostmi delovanja primarnega (nezavednega) procesa mišljenja z mehanizmom premeščanja (*ang. displacement*), ki je poleg kondenzacije in simbolizacije že od Freuda (1900) opisan kot eden od temeljnih stebrov in elementov za nastanek sanj (*ang. dreamwork*) (16).

Vse najine obojestranske asociacije (*ang. dreamwork*) na stripe, knjige, filme in umetnost so bile *sanjarjenja* in kreacije *supervizijskega tretjega*, novega subjekta v supervizijskem polju oz. intersubjektivnem prostoru.

Tako lahko s pomočjo kreiranja *supervizijskega tretjega* bolje odsanjamo *analitičnega tretjega*.

Ogden (1) navaja tudi, kako važno je, da se lahko »izgublja čas« (*ang. waisting time*) v teku supervizijske ure, oziroma, kako pomembno se je prepustiti obojestranskim asociacijam na knjige, filme, slike, pesmi, mite, religijo in drugo, brez občutkov slabe vesti zaradi tega, ker ni govora o kliničnem materialu. Uporaba asociacij na vsebine izven kliničnega materiala je pojav v polju supervizije in manifestacija *supervizijskega tretjega*.

Vinjeta o pacientovi identifikaciji z lastnim očetom

Pacient navaja sledeče sanje: nahaja se v veliki stavbi in vstopa v sobo, kjer je vse v neredu in kaosu. V sobi hranijo majhnega otroka. Pacient ima občutek, da je v tej stavbi nekdo »Glavni«. Potem se v sanjah pojavi ta »Glavni«, ima dolge lase in brado. Pacient pomisli, da je to terapevt njegovega očeta, hkrati ga asociira na prijatelja in tudi nanj (pacienta osebno), ki je teolog (Kristusova priča). V sanjah pacient pravi: »Ti si ta!« in nadaljuje: »Vi (analitik) imate dolge lase in brado...«

Te sanje v pacientu prebudijo idejo, da je on sam »ta« iz sanj, da je on (bil) očetov terapevt in tudi njegov (duhovni) poslanec. Kakor da bi v delu notranjega sveta veljalo načelo: Glavni=oče=terapevt=jaz=Bog (oz. njegov duhovni poslanec). Torej vsi smo eno, vsi smo On, vsi smo pleme. V tem se lahko zrcali tudi ideja, da smo supervizor, psihoanalitik in pacient eno pleme. V tem primeru se asociacije in ideje pacienta nanašajo na kontradentifikacijo s staršem, kjer del lastnega sebstva prevzame (se identificira z) idejo in fantazmo starša, oziroma se želi v življenju realizirati kot podaljšek in priča starševske iluzije.

To bi lahko predstavljalo problem, da bi otrok začel živeti življenje, ki je iluzija staršev (starša), kar bi lahko vodilo v to, da postane otrok »protagonist in igralec iluzij in fantazij svojih staršev, hkrati pa izgubi lastne fantazije in iluzije«. To je podobno, kot če bi psihoanalitik začel ustvarjati psihoanalitično okolje s

pacientom po »modelu in iluziji« svojega supervizorja in bi s tem izgubljal svoje (analitično) avtentično sestvo.

Spomnimo se Meltzerja, ki pravi: »Vsak psihoanalitik, voden s strani svojih učiteljev in teorije, mora »odkriti« celotno psihoanalizo za sebe (17).

S pomočjo intersubjektivnega odnosa in polja med supervizorjem in psihoanalitikom slednji odkriva sebe (in psihoanalizo), kakor pacient odkriva sebe v odnosu s psihoanalitikom.

Komentar supervizorja na zgornjo vinjeto

Zelo zgodaj v superviziji se je pojavila slika in metafora Kristusa kot metafora za odnos med pacientom in očetom. Ta slika je nastajala v poljih in »reverie«, četudi nikdar ni bila direktno interpretirana. Ostala je pomemben ključ za »odsanjanje« pacienta, ki se lahko vidi tudi v primeru razumevanja sanj s strani analitika. Vidna je dvojna identifikacija (zrcaljenje in zlivanje – idealizacija) pacienta s psihoanalitikom kot odraz njegove zgodnje transferne slike in odnosa z očetom – Bogom (»vsi smo On, eno plem«).

Pacientova identitetna zmeda bi se lahko prenesla na psihoanalitika in na supervizijski odnos, kar se tudi zares zgodi v *sanjarjenju* in superviziji, a se zdaj lahko razume, razdela in izrazi s pomočjo metafore.

PROCES SUPERVIZIJE IN KREATIVNOST

Proces supervizije kot skupne izkušnje, v kateri pomaga supervizor psihoanalitiku »odsanjati pacienta v bivanje« (Ogden) (1), pomeni spremembo paradigme kognitivnega učenja: od »ne vem« in iluzije »zdaj vse vem ali mislim da vse vem«, do paradigme »zavedam se da ne vem, a se ne bojim soočanja z nevednostjo in neznanjem, z nezavednim«, in tako lahko postanem psihoanalitik.

Ali s Sokratovimi besedami: »Sem moder človek, zato vem, da nič ne vem«.

Pomembno je razumeti nezavedno medsebojno igro supervizijskega in psihoanalitičnega odnosa, saj se odnos med terapevtom in pacientom mnogokrat izraža v odnosu med terapevtom in supervizorjem (na zavestni in nezavedni ravni) (Ogden po Searlesu) (1). To pomeni, da psihoanalitični odnos oživi kot nezavedna in zavestna dimenzija supervizijskega odnosa. Ključno je, da analitik in supervizor »sanjata« medsebojno povezanost in interakcijo med psihoanalitičnim in supervizijskim odnosom. Vsak supervizijski par naj bi to počel na avtentičen in edinstven način.

Supervizijska izkušnja in njegova končna evaluacija pomeni tudi iniciacijo in korak k nazivu psihoanalitika. Glede na to, da se bodoči psihoanalitik pri delu s prvimi pacienti na kavču identificira s tem, kakšen odnos je imel njegov lastni psihoanalitik z njim (identifikacija z mamo oz. materinsko funkcijo psihoanalitika) in da nekako posnema stil in intervencije svojega psihoanalitika, pa se po drugi strani identificira z njim in tudi ponotranji svojega supervizorja

(kot triangularnega očeta). Zelo pomembno je, da ti dve izkušnji ne ustvarita »copycat« psihoanalitika, ki bo zavestno in nezavedno oponašal svojega psihoanalitika in/ali supervizorja. Važno je, da vsak psihoanalitik najde svoj lasten glas, svojo edinstvenost. Jasno je, da se to doseže s časom in da je, kot pri otroku, »oponašanje« staršev neizogiben del procesa. Vendarle pa morata tako psihoanalitik kot supervizor imeti pred očmi, da je cilj obeh procesov ustvariti avtentičnost subjekta. Supervizor lahko to spodbuja ravno z razvijanjem intersubjektivnega polja in procesa, v katerem se oba udeleženca učita psihoanalize v nasprotju s paradigmo profesor – učenec. Ta proces se ne vzpostavi s poučevanjem temveč s prepustitvijo *sanjarjenju*.

Vinjeta psihoanalitika- »Sodba«

Pacient pove sanje, v katerih vidi dom svoje mame in nekaj nepridipravov, ki ustvarjajo težave in zmedo ter grozijo mami in njemu. Pacient bi rad zaščitil mamo, mama pa želi pomiriti njihovo agresijo. Tako mama in pacient ščitita drug drugega. V jezi reče pacient: »Prekleta banda, kaj vam bom naredil, ko bo priložnost in bom imel moč. Vam že pokažem!«

Pacient asociira, kako občuti strah, da bo banda pregnala mamo iz hiše, on pa je nemočen in ne more nič narediti.

(Psihoanalitik razmišlja v svojem »reverie« o ločitvi (mame in otroka), a se bolj usmeri v nevtralno interpretacijo).

A: Vi in mati sta v sanjah skupaj, kot eno. Oba želita pregnati bando, oba želita najboljše, oba želita pomiriti situacijo?

P: Da, ampak kakor da ne gre. Nevarno je, mati se želi nekako pogovoriti z njimi, ampak nekateri iz te bande so znoreli, izgubili glavo ...

A: (Psihoanalitik se pri sebi sprašuje, kako je prišlo do ločitve) Morda je bilo vsega preveč za oba. Se je veliko dogajalo izven doma, izven vajinega odnosa?

P: Ja, preveč vsega je bilo tam zunaj, jaz za to nisem vedel.... (tišina) Občutim nekakšen občutek krivde (psihoanalitik pomisli, ali morda čuti nemoč, ker ob njem ni mame), kakor da sta se borila zame, kdo me bo imel.

A: V tej borbi bi vas lahko raztrgali. (Psihoanalitik se sprašuje, koliko ima mati rada otroka, ko ga prepusti drugim).

P: (Z veliko žalostjo) Vidim da sem na strani mame. Ampak ona je popustila v tej borbi...

A: (Psihoanalitik sočustvuje in v »reverie« se mu prikaže slika in zgodba o Salomonovi sodbi). Ali pa je popustila, da vas ne bi raztrgali.

P: Da. Zdaj pomislim na zgodbo o Salomonu. Kdo je tu Salomon, kdo bo odločil o tem, kje ostane sin? Jaz sem želel ostati v tisti hiši.

A: (Pravzaprav je želel, da vsi ostanejo skupaj). Želeli ste, da bi vsi (trije) ostali skupaj. Želeli ste imeti oba. Mama ni dopustila, da vas raztrgajo. Morda sta se ločila, a ni vas zapustila. (Kakor da bi analitik pacienta želel vrniti v naročje mami)

P: To je lepa misel. Zdaj ponovno čutim povezanost.
(Psihoanalitik ob tem pomisli na povezanost v odnosu med njim in pacientom).

O tem, kdo je Salomon, komu pripada otrok itd. pa sta govorila psihoanalitik in pacient v naslednjih seansah. Psihoanalitik spremlja pacienta, vzdržuje odnos in zajezuje (*ang. containing*) vse, kar pacient doživlja. Na seansah so bila vprašanja in asociacije vezani na kontratransferna doživljanja psihoanalitika v zvezi z materialom in doživljanjem pacienta. Psihoanalitik je v superviziji poročal, da se je počutil tako globoko v odnosu, »da ni rabil nič misliti«.

A: Včeraj ste se spraševali, kje je Salomon, kdo bi moral odločiti o tem, komu pripada otrok. Kakor da bi nase prevzeli breme Salomonove odločitve.

P: Precenjujem svojo moč in svoje zmožnosti. (Razume, da ni mogel on odločati). Zdi se, kot da sem jaz odločal o tem, kaj se bo zgodilo, pa nisem. (Globoko doživlja in tudi telesno izraža občutke, občuti se vsa teža žalosti in bolečine).

A: (Psihoanalitik sočustvuje in hkrati občuti, da je pomembno odvzeti težo (otrokovega) bremena in stiske, težo občutkov krivde in žalosti ob izgubi). Kako je boleče in kakšno ogromno breme so preložili na vas, na otroka, ki mora sprejeti takšno odločitev. Zdaj lahko to občutite in doživljate. V Salomonovi zgodbi je materina ljubezen tista, ki odloči, ne laž. Salomon to prepozna in presodi, komu pripada otrok.

Komentar supervizorja na zgornjo vinjeto

Vinjeta pripada izjemno kreativni fazi psihoanalitičnega procesa na prehodu v tretje leto analize, hkrati pa je to že del zaključne faze supervizije. Vidno je, kako sta oba udeleženca globoko v procesu terapije, v skupnem odnosu in skupni izkušnji *analitičnega tretjega*. Supervizor tu ni imel kaj dodati, razen tega, da je spremljal proces in užival v lepoti psihoanalitičnega procesa. Metafora o Salomonovi sodbi se je pojavila tudi v mislih supervizorja v času, ko je poslušal senaso, ki mu jo je predstavljal psihoanalitik. A jo je psihoanalitik prvi ubesedil (v terapiji pa v stanju *sanjarjenja* zaznal), prav tako kot je to prvi storil pacient v seansi. Vsi smo se našli in se razumeli v isti metaforični sliki, v skupnem »reverie«. Supervizor si je lahko domišljal, da je tudi sam nekaj prispeval h kreativni igri v psihoanalitičnem procesu med analitikom in pacientom, ter k njunemu intersubjektivnemu in prehodnemu prostoru. Tako je lahko tudi supervizor izrazil, da so se nekateri njegovi prejšnji komentarji iz Biblijskih zgodb, prizori, slike iz *sanjarjenja* med supervizorjem in psihoanalitikom, zdaj pojavili tudi v terapiji.

Na koncu je pomembno, da so te slike pomembne, ker so v terapiji lahko sprostile ujete afekte pacienta in njegovo travmo iz otroštva, in da so bila

srečanja v tem obdobju zelo katarzična in pretresljiva, hkrati pa važen del procesa terapije.

Vinjeta psihoanalitika – od ideje »vse vem« do »nič ne vem in moram se prepustiti novemu načinu mišljenja«

Spominjam se, ko se mi je porodila »izjemna ideja« o tem, kako razumem vsebino nekaterih slik, o katerih mi je pripovedoval pacient, in kako že vnaprej vem, kaj mi bo o njih povedal supervizor in kako sem tedaj občutil razočaranje, ko mi je supervizor o slikah odgovoril kratko: »Slike o katerih govoriš, so en sam kič«. Mislil sem si – on (supervizor) v vsem tem vidi le en kič?

Potem se začel razmišljati o »neestetiki«, o kiču, o »nelepem odnosu«, odnosu brez forme, brez lepote in vsebine. O »kičastem« odnosu.

V terapiji sem začel razmišljati o odnosih, ki jih je pacient omenjal. Razmišljal sem, kako lahko pacient doživlja mene in najin odnos kot sicer »formalen psihoanalitičen odnos«, a brez lepote, brez vsebine. Kakšno sliko »o sebi – psihoanalitiku« morda jaz slikam pacientu, tako o meni samem kot o najinem odnosu in kako pacient doživlja sebe v teh slikah.

Psihoanalitik je v superviziji razmišljal s supervizorjem o tem, kaj pomeni forma in lepota (estetika) v odnosu psihoanalitik – pacient in kakšno sporočilo kreativnega in umetniškega (estetskega ali neestetskega) prenašata supervizor in psihoanalitik s svojim odnosom (*supervizijskim tretjim*) v terapijo s pacientom (*analitičnim tretjim*). V superviziji sva govorila o ideji, da niti terapija niti supervizija ne bi smeli postati »navaden kič« in prazna, neestetska forma. Hkrati pa sva se zavedala, da sta tako supervizija kot psihoanaliza lahko poteka v obliki pravih, dobrih, tehnično ustreznih, a popolnoma neuporabnih interpretacij za pacienta, kot nekaj, kar mora storiti psihoanalitik, ker mu to nalagajo pravila, hkrati pa ne more biti sproščen, avtentičen, kreativen in uživati s pacientom v lepoti igranja in estetiki sporočil.

Harris Williams, ki se sklicuje na Meltzerja (1975) pravi, da sta veliki umetnik in znanstvenik vedno isti osebi. Umetnost in znanost se prepletata v opazovanju in raziskovanju sveta, ki ga doživljamo. Umetnost in duhovnost (religioznost) se prepletata v »reverie« in notranjem opazovanju, religija in znanost pa se prepletata v spoštovanju idej o realnosti ki ni odkrita, je ni mogoče misliti, a obstaja izven naše želje in kontrole (12).

Če je cilj sodobne psihoanalize »predstaviti pacienta njemu samemu« (kot pravi Bion) in v njem aktivirati čustvene konflikte, ki bodo spodbudili njegovo razmišljanje in mentalni razvoj, potem je potrebno v to vključiti in za to zagotoviti tudi estetske elemente. Harris Williams (12) pravi, da če je psihoanaliza umetniško delo z znanstvenim objektom raziskovanja, potem mora upoštevati sledeče:

- da »umetniški« (psihoanalitični) proces in *sanjarjenje* spodbujata globino in hitrost razmišljanja in vzpostavljata vezi (*ang. links*) izven zavestne kontrole;

- da okrepi sposobnost nerazumevanja, ki je del psihoanalitičnega (umetniškega) procesa in ustvarjanja;
- če dopustimo, da je klinična situacija hkrati tudi umetniška, s tem omogočimo tako raziskovanje kot odkrivanje in vzdrževanje razlike med »razmišljanjem o terapiji« (izven psihoanalitičnega okvirja) in doživljanjem znanstvenih in umetniških delov terapije v psihoanalitičnem procesu (12).

IZID ALI CILJI SUPERVIZIJSKE IZKUŠNJE

Zdravljenje v psihoanalitičnem smislu je resnična osvoboditev osebne rasti in razvoja posameznika, razvijanje sposobnosti za življenje v intersubjektivnem polju, objektnih odnosih in delu. Izid oziroma cilji psihoanalitičnega procesa v terapevtskem odnosu z ustvarjanjem *analitičnega tretjega* so zdravljenje, razvoj in rast v intersubjektivnem polju in hkrati rast samega intersubjektivnega polja. Pacient dobi novo izkušnjo, ki je vnaprej ne pozna ne on ne psihoanalitik. Če povlečemo paralelo s supervizijskim procesom in poskušamo poudariti cilje tega, bi lahko rekli naslednje:

- 1) Supervizijski proces in supervizijska izkušnja bi morali s pomočjo supervizijskega odnosa (*supervizijskega tretjega*) ustvariti pogoje za dovolj dober psihoanalitični proces med pacientom in psihoanalitikom.
- 2) V polju *supervizijskega tretjega (analitičnega četrtega)* moramo omogočiti, da se pacientu zagotovi dovolj dobro okolje za terapijo in da se pri tem iz psihoanalitika v supervizijskem odnosu razvije dovolj dober psihoanalitik, kateremu se s pomočjo supervizije omogoča prostor za igranje, *sanjarjenje, sanjanje*, učenje in razvoj, in da se mu omogoči, da razvija lastno kreativnost ter razvije svoje pristno psihoanalitično sebstvo.
- 3) Naloga supervizorja je zagotoviti ustrezen supervizijski okvir za razvoj supervizijskega procesa, odnosa in izkušnje, v katerem se bosta oba udeleženca počutila dobro, uživala v kreaciji in medsebojni rasti psihoanalitika in supervizorja.
- 4) Cilj supervizorja je, da lahko svojega supervizanda pripelje do statusa psihoanalitika, da ga vodi v obdobju in času, ko je le ta še negotov, ter da ga ne ovira s ponujanjem identifikacije z njim, temveč da mu odpre vrata za najdbo lastnega glasu in avtentično »psihoanalitično« sebstvo.
- 5) Seveda je najvažnejša naloga obeh udeležencev, da pomagata pacientu, ki trpi, oziroma da s pomočjo supervizijskega procesa olajšata razvoj psihoanalitičnega procesa zdravljenja.

Na koncu morava poudariti, da sva, tako kot je bilo to v najinem supervizijskem procesu, tudi ta tekst gradila intersubjektivno: o tekstu tega prispevka sva se pogovarjala v živo ali po Skype-u, izmenično, obojestransko vpisovala lastne misli in asociacije ter predelave, in dopolnjen tekst drug drugemu pošiljala po e-pošti.

Upava, da sva uspela in da sva prikazala *sanjarjenje* (fr. *reverie*) v supervizijski izkušnji iz obeh (ločenih) zornih kotov, predvsem pa kot skupen intersubjektivni prikaz.

LITERATURA

1. Ogden, T.H. (2005.). On psychoanalytic supervision. *International Journal of Psycho-Analysis*, 86:1265- 1280
2. Ogden, T. H. (2004.). *Reverie and Interpretation; Sensing Something Human*. A Jason Aronson Book, Oxford: 107-110.
3. Borges, J.L. (1970.). Preface. Dr Brodie's report, NT DiGiovanni, translator, p. 11-4. London: Penguin, 1976.
4. Bollas, Ch. (2007.). *The Freudian Moment*, Karnac Books, London, 2013.
5. Ogden, T.H. (1994.). The Analytic Third: Working with Intersubjective Clinical Facts. *Int. J. Psyc- ho- Anal.*, 75:3-19.
6. Ferro, A., Civitarese G. (2015.). *The analytic Field and its transformations*, Karnac Books, London.
7. Bollas, Ch. (1987.). *The shadow of the object; Psychoanalysis of the unthought known*, Free Assocu- ation Books, London.
8. Winnicott, D.W. (1962.). The development of the capacity to concern, *The Bulletin of the Menninger Clinic* 27:167-176.
9. Stufkens, A. (2011.). Supervisor as thightrope walker (predavanje u ciklusu Trainig for trainers), Dutch Psychoanalytical Society, Amsterdam.
10. Sandler, P.C. (2005.). *The Language of Bion*, Karnac, London.
11. Ogden, T.H. (1994.). The Concept of Interpretive Action. *Psychoanal. Q.*, 63:219-245.
12. Harris Williams, M. (2010.). *The Aesthetic Development; The Poetic Spirit of Psychonalysis*, Karnac, London.
13. Loewald, H. (2000.). *The Essential Loewald; Collected monographs and papers ed. by J. Lear*, University Global Press Inc.
14. Ferro, A., Nicoli, L. (2017.). *The New Analyst's Guide to the Galaxy; Questions about Contemporary Psychoanalysis*, Karnac, London.
15. Winnicott, D.W. (1971.). *Playing and Reality*, Pelican Books, London, 1986.
16. Strachey, J. (1953.). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume IV (1900.): The Interpretation of Dreams (First Part)*. i-xiii. The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis, London.
17. Meltzer, D. (1967.). *The Psychoanalytical Process*, The Clunie Press, Pertshire, Scotland, 1990.

ⁱ V prispevku je uporabljen klinični material s soglasjem vseh vključenih udeležencev (pacienta, analitika in supervizorja) v psihoanalitičnem in supervizijskem procesu.